

EN TIDIG FRAMSTÄLLNING AV GRIPSHOLMS SLOTT

Ambrosius Thom, preussiskt sändebud i Sverige omkring 1560, har tillskrivits en intresseväckande karta över de södra delarna av vårt land.¹ Den är relativt stor (120×92 cm), är färglagd (sjön i blågrått och de topografiska detaljerna i varierande bruna och gröna toner) och kan dateras till år 1564. De geografiska förhållandena är något förvirrat återgivna. Säregen och dominerande ter sig Mälaren, som i den från norr till söder orienterade kartan vridits ett kvarts varv åt söder med Stockholm som fix punkt.

Kartans upphovsman har ägnat speciell uppmärksamhet åt förhållandena på ostkusten, där vägen från Kalmar till Stockholm särskilt markerats. Av betydelse är också Gripsholms slott, och det synes som om utmärkandet av slottet och dess tillfartsvägar skulle varit mest angeläget för Ambrosius Thom. Möjligen kan kartan ha blivit utförd i samband med planer att befria hertig Johan, som vid den aktuella tiden satt fången på Gripsholm.²

Detta spörsmål är emellertid av sekundär betydelse ur konsthistorisk synpunkt: framställningen av slottet tycks äga porträttkaraktär. Det gäller i viss mån även de övriga på kartan summariskt markerade byggnaderna. Med hänsyn till kartans datering och den relativt utförliga framställningen av Gripsholm kan det vara av intresse att i anslutning till viktigare källmaterial rörande slottets byggnadshistoria under den äldsta tiden granska Ambrosius Thoms slottsskildring (bild 1).

Trädgårdsanläggningen torde gälla den väster om slottet belägna, inhägnade s. k. kryddgården, omnämnd i arkivaliska handlingar.³ I dessa omtalas vidare en rad mindre byggnader i slottets omgivning. Att med hjälp av urkundernas sparsamt avfattade uppgifter exakt identifiera de på kartan utsatta husen är omöjligt. De båda dominerande, skorstensförsedda byggnaderna borde emellertid motsvaras av viktigare hus, såsom den kungliga badstugan och herreköket, under det att de summariskt markerade, mindre husen torde gälla de omnämnda ekonomibyggnaderna.⁴ Det av två hus flankerade pålverket(?) motsvaras möjligen till en del av de i handlingarna omtalade utanverken. Vid lågt vattenstånd kan nära Drottningbryggan iakttagas en pålning, som kan ha samband med denna anordning. Palissader, likaså möjliga att belägga i ur-

¹ Uppmärksammas av *W. Ruge* i katalogen "Älteres kartographisches Material in deutschen Bibliotheken", Nachrichten von der Königl. Gesellschaft zu Göttingen, philol. histor. Kl., Heft I. Göttingen 1902, s. 13, nr 22, och ur kartografisk synpunkt behandlad av *B. Hedenstierna* i uppsatsen "Ambrosius Thom's South-Sweden, 1564", *Imago Mundi*, 9, Leiden 1950, s. 65—68. Kartan lär ha bilagts en rapport från Ambrosius Thom till hertig Albrecht av Preussen. Denna rapport skulle givetvis vara av mycket stort intresse, men tyvärr har den inte närmare kunnat beläggas.

² *Hedenstierna* a. a.

³ Se *P.-O. Westlund*, Gripsholm under Vasatiden, Stockholm 1949, s. 185.

⁴ *Westlund*, a. a. s. 188 ff.

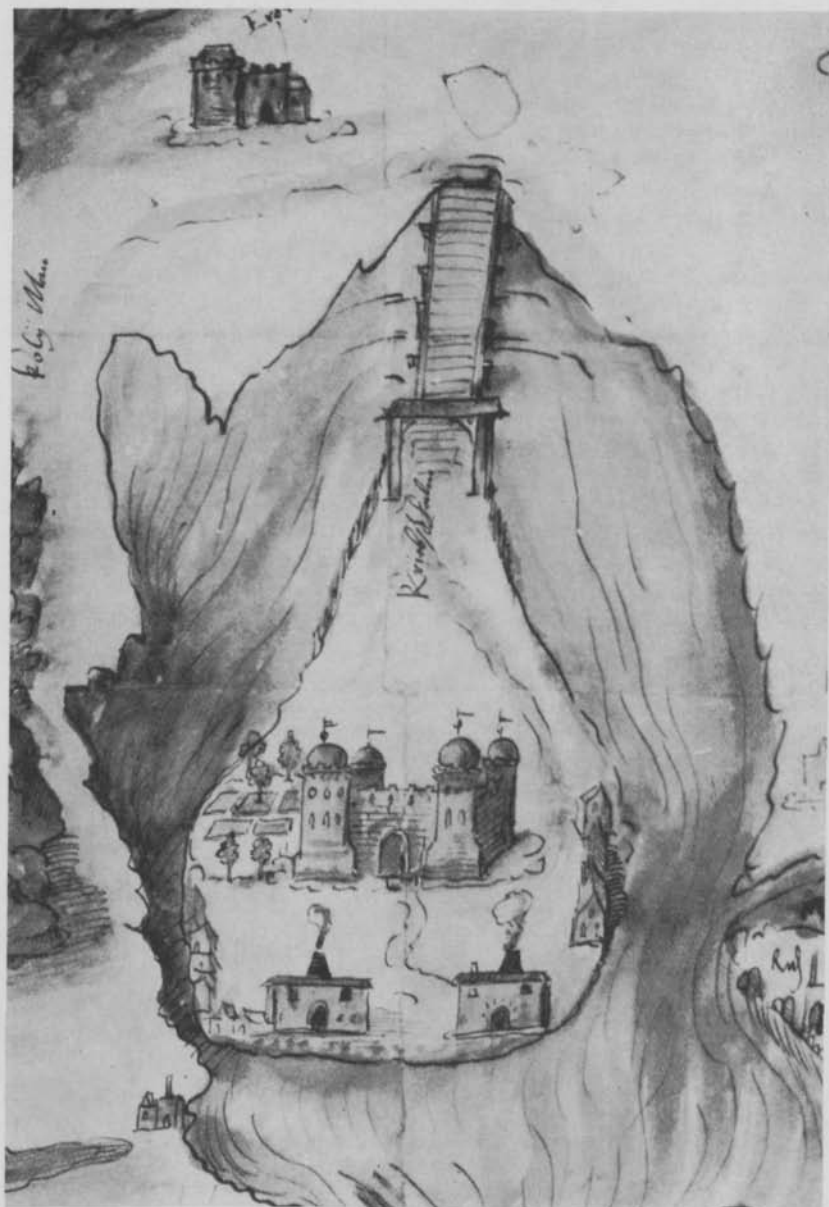

Fig. 1. Detaljförstoring med Gripsholm ur Ambrosius Thoms karta över södra Sverige (1564). Göttingen, Statsarkivet. — Enlarged detail, with Gripsholm Castle, from Ambrosius Thom's Map of South Sweden (1564).

kunderna, finns vidare utmärkta i närheten av den tydligt utsatta bron mellan slottsholmen och fastlandet.⁵

Ambrosius Thom har inte redovisat allt i slottets omgivning. Man saknar förborgen, något som kan ha sin förklaring i att arbetena på denna icke på allvar satts i gång.⁶

Genom dessa iakttagelser har vi kunnat fixera väderstrecken och därmed kan slottets torn identifieras. Sålunda återfinner vi från väster: Teatertornet, Fängelsetornet, Vasatornet och Griptornet. Huvudsikten är alltså lagd på fasaden mot sjösidan, där sjöporten fått förryckta proportioner och blivit felplacerad. Tegelmurningen har antytts och blinderingar markerats — tre runda på Teatertornet resp. Vasatornet. Fönster — tre på Teatertornet och två på Vasatornet — har också utsatts. Beträffande antydningarna strax under kreneleringen på de båda synliga längorna är det omöjligt att avgöra, huruvida det är fråga om fönsteröppningar eller skottgluggar: den övre fönster-raden på det äldsta Gripsholm låg som bekant tätt intill de nedåtriktade skottgluggarna.

En förbryllande detalj är skyttevåningens krenelering. Denna antyder ju att skyttegången kunde ha varit öppen. Att med stöd av denna teckning av slottet hävda, att så varit fallet, skulle givetvis vara förhastat; dock är det inte fullt klarlagt, hur skyttevåningens tak varit anordnade.⁷ Tornhuvornas form är av särskilt intresse, emedan man kan förmoda att Petter Holländer, som medverkade vid en tornrensning, haft inflytande på huvornas utseende. Denne arbetade nämligen efter formscheman, vilka i princip kan tänkas ansluta sig till den form som här angivits.⁸

Denna genomgång har visat, att Ambrosius Thoms framställning av Gripsholms slott i stort stämmer med samtida arkivaliska uppgifter, vilket innebär att man kan betrakta denna bild av slottet som ett försök till exakt återgivning. Någon större porträttlikhet har emellertid knappast uppnåtts, varför denna framställning, även om den kan tillmätas ett dokumentariskt värd likväl måste tas med stor reservation. Icke desto mindre är den värd att beaktas för sin tidiga daterings skull.

Hans Henrik Brummer

⁵ *Westlund*, a. a. s. 24 ff., s. 19 f.

⁶ *Westlund*, a. a. s. 176 ff.

⁷ *Westlund*, a. a. s. 71 f.

⁸ *Westlund*, a. a. s. 72 f.

LITTERATUR OCH KRITIK

FRITHIOF DAHLBY, *Svensk heraldisk Uppslagsbok*, Lexikon över svenska sköldemärken tillhörande samtliga på riddarhuset introducerade ätter samt icke introducerade ätter, 235 sid. Stockholm 1964. Pris inb. 72 kr.

Redan 1892—1903 utkom Th. de Renesse's *Dictionnaire des figures héraldiques*